

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XI

MERSİN
2005

KAAM YAYINLARI
OLBA
XI

© 2005 Mersin/Türkiye
ISSN 1301 7667

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs-Kasım aylarında olmak üzere,
yılıda iki kez basılmaktadır.
Published each year in May and November.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.
Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.
It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

Olbaya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında
belirtilen bildirilmiş olan formatlara uygun olduğu taktirde basılacaktır.
Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü
33342-MERSİN
TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses
Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734
Fax: 00.90.324.361 00 46
web mail: www.kaam.mersin.edu.tr
e-mail: kaam@mersin.edu.tr

Dağıtım / Distribution
Zero Prod. Ltd.
Tel: 00.90.212.244 75 21-249 05 20 Fax: 00.90.212.244 32 09
e-mail: zero@kablonet.com.tr aboratav@tayproject.org

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XI

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XI

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Hayat ERKANAL
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Yıldız ÖTÜKEN
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Marion MEYER

MERSİN
2005

*OLBA'nın Basılması İçin Vermiş Olduğu Desteklerden Dolayı
Mersin Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Uğur Oral'a
Teşekkür Ederiz.*

İçindekiler/Contents

Gürcan Polat	
<i>Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümüls Önünde Steller ve Seremoni Alanları</i>	1
Muzaffer Demir	
<i>Antik Dönem Atina Toplumunda Karyalı Köleler</i>	25
Figen Çevirici	
<i>Daskyleion'da Ele Geçen Tapınan Kadın Figürinleri</i>	49
N. Eda Akyürek Şahin	
<i>Bithynia'dan Yeni Yazıtlar</i>	75
Bilal Söğüt	
<i>Tombs with Monumental Columns in the Olba Region</i>	103
Efrumiye Ertekin	
<i>İlkçağ'da Tarsus "Ketenciler" i ve Ketenleri</i>	155
N. Eda Akyürek Şahin	
<i>Kütahya Müzesi'nden Bir Grup Adak</i>	177
Murat Özyıldırım	
<i>Corycus Piskoposluğu ve VI. Yüzyıla Kadar Kristoloji Tartışmaları</i>	199

Yayın İlkeleri

1. Olba her yıl, ilki en geç 15 Mayıs'ta ikincisi en geç 15 Kasım'da olmak üzere iki sayı halinde yayınlanır. Yayınlanması istenilen makaleler, zaman sınırlaması olmaksızın gönderilebilir. Hakemler tarafından olumlu değerlendirilen makalelerin adedi Olba'nın bir sayısı için fazla olduğu taktirde, bazı makaleler diğer sayıda yayınlanmak üzere havuzda bekletilir. Bu gibi durumlarda daha erken gönderilmiş olan makalelere öncelik tanınır.
2. OLBA'nın uluslararası bilimsel standartlara uygun olarak yayınlanabilmesi için aşağıda belirtilen teknik kurallara uyulmalıdır:
 - a- Makaleler, Word 5.0 ve üstü, Windows 95-98 veya Word 2000 yazım programı ile yazılıp diskete kaydedilerek gönderilmelidir.
 - b- Makaleler, figürleriyle birlikte çoğaltılmış olarak iki kopya halinde gönderilmelidir.
 - c- Metin yazılırken 10 punto, dipnot için ise 9 punto New York (Macintosh için) yada Times New Roman (PC için) harf karakteri kullanılmalıdır.
 - d- Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
 - e- Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi yada italik) kullanılmamalıdır.
3. Makale içindeki Yunanca karakterler için kullanılan Yunanca font da diskete yüklenerek yollanmalıdır.
4. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha yada resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, s. 162, res. 217

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, s. 9, lev.1

5. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, NewYork

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, Lev. LIV-LVII

6. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. Levha numarası tarafımızdan verilecektir. Bu sebeple levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita yada bir başka ifade veya kısaltma kullanılmamalıdır.
7. Kullanılacak fotoğrafların, daha iyi sonuç almak açısından, siyah-beyaz olması tercih edilmektedir. Dia gönderecek yazarlar dia çerçevesi üzerine mutlaka resim sırasını yazmalıdır. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir. Görsel malzeme eğer taranmış olarak gönderilecekse uzun kenar: 12 cm, çözünürlük: 300 pixel/inch (en az); eğer tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise uzun kenar: 18.5 cm olmalıdır. Ayrıca görsel malzeme başka bir programa (Microsoft Word, Power Point vs.) gömülü olarak değil, Adobe Photoshop tif formatında gönderilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır. Levhalardaki Figürlerin (resim, çizim, harita vs.) altına açıklama cümlesi yazılmamalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla mümkünse 15 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca olabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 200 kelimelik İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise 200 kelimelik Türkçe özet kesinlikle bulunmalıdır.

İLKÇAĞ'DA TARSUS "KETENCİLER"İ VE KETENLERİ

Efrumiye ERTEKİN*

Abstract

At the beginning of the second century A.D., serial uprisings of Linenworkers of Tarsus is an important phenomenon demonstrating the disagreement between the lower classes and the local elites in the Roman cities. In many studies on the social and economic history of Roman Empire, there are references concerning with this event (uprising of Linenworkers of Tarsus) by only a few sentences but it not in detail. In addition to this, another problem in these works is the lack of consensus among the different approaches connected in defining this class.

The main objective of this article is to consider these different approaches by determining social status of this class. This will provide to assist a better understanding of the social and economic structure of the Anatolian cities in the Roman period. In this context, the linen industry in Tarsus should be researched as the power of the Linen-workers which was evident in the city.

Second Tarsic Oration of Dion Chrysostom is the unique source on the Linenworkers of Tarsus which is the first step of this research. The most important document about the linen textile products of Tarsus and their prices is the Price Edict of Diocletian dated 301 A.D. (*Edictum Diocletiani de pretiis rerum venalium*). For determining political conditions of Linenworkers, we obtain important information from Strabo.

For clear suggestions related to the social and economic status of Linenworkers of Tarsus, we are in need of additional epigraphic evidence about craftsmen and their guilds in Tarsus like in the other Roman cities. For determining dimensions of linen industry in Tarsus, we also need some archaeological evidence like scale, distribution and location of weaving workshops in the city. Besides, for determining connections between the locale elite of Tarsus and linen production and trade, it is necessary to know the connection between workshops and large residences in the city. As almost the whole ancient city of Tarsus is occupied by modern town, there are only limited excavation areas and therefore, a few epigraphic and archaeological data.

* Yrd. Doç. Dr. Efrumiye Ertekin, Mersin Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mersin / TÜRKİYE.

Tarsus “ketenciler”inin (*linourgoi*)¹ M.S. II. yy. başlarındaki bir dizi isyanları, Roma kentlerindeki alt sınıflar ve yönetici seçkinler arasındaki gerilime örnek teşkil eden en önemli olgulardan biridir. Roma İmparatorluğu’nun sosyal ve ekonomik tarihine ilişkin pek çok araştırmada, Tarsus ketencilerinin isyanına birkaç cümleyle de olsa değinilmekte; ancak söz konusu sınıfa ilişkin detaylı bilgiler verilmemektedir. Ayrıca bu sınıfın tanımlanmasında farklı yaklaşımlar olduğu göze çarpmaktadır. Bu makaledeki temel amaç, Tarsus’da “ketenciler” adı verilen sınıfa ilişkin farklı yaklaşımları da dikkate alarak, söz konusu sınıfın toplumsal konumunu belirlemeye çalışmak ve böylece Roma dönemi Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Tarsus’daki keten işçilerinin gücü, kentteki keten endüstrisinin boyutlarıyla yakından ilişkili olduğundan, bu bağlamda Roma döneminde Tarsus’daki keten endüstrisi de incelemeye alınmıştır.

Araştırmanın ilk halkasını teşkil eden Tarsus ketencileriyle ilgili tek kaynağımızı Dion Chrysostomos’un İkinci Tarsus Konuşması oluşturmaktadır. Tarsus’da keten bezinden üretilen tekstil ürünlerine ve fiyatlarına ilişkin en önemli belgeyse, Diocletianus’un 301 tarihli Fiyat Kararnamesi’dir (*Edictum Diocletiani de pretiis rerum venalium*). Ayrıca ketencilerin içinde buldukları siyasal koşulların belirlenmesi açısından, Strabon’un *Principatus* rejiminin Tarsus’daki siyasal yansımaları konusunda verdiği bilgiler son derece değerlidir. Ancak Tarsus ketencilerinin sosyal ve ekonomik konumuna ilişkin çok daha net fikirler ortaya koyabilmek için, pek çok Küçükasya kentinde olduğu gibi, zanaatçılara ve loncalarına ilişkin bilgiler veren türden epigrafik kanıtlara ihtiyacımız bulunmaktadır. Tarsus keten endüstrisinin boyutlarını tam olarak belirleyebilmek için, kentteki dokuma atölyelerinin büyüklüğü, kentteki dağılımı ve konumu gibi arkeolojik verilere de ihtiyacımız vardır. Ayrıca Tarsus seçkinlerinin keten üretimi ve ticaretiyle bağlantılarını belirleyebilmek için kentteki dükkanlar ve atölyeler ile büyük konutlar arasındaki bağlantıların bilinmesi gerekmektedir².

¹ λονουργοί (*linourgoi*)’un tam kelime anlamı keten dokuma işçisi yani çulhadır. Dion Chrysostomos’un ikinci Tarsus konuşmasında (Or. 34,21) geçen *linourgoi* sözcüğü, pek çok yazar tarafından Tarsus’daki kent proleteriasının genel adı olarak yorumlanmıştır. Biz ise, Tarsus’un Roma döneminin en önemli keten endüstri merkezlerinden biri olduğu gerçeğinden hareket ederek, kentteki keten işçilerinin (lif ayıranlar, iplik eğirenler, dokumacılar, terziler v.b.) tümünü ifade eden bir kavram olarak algıladık ve bu şekilde kullandık.

² Wallace – Hadriil 2000’de Pompeii kentindeki seçkinler ve ticaret arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla böyle bir incelemeye başvurulmuştur.

Ancak Antik Tarsus'un hemen hemen tamamının modern kentin altında kalması, kazı alanlarının ve buna bağlı olarak da kentle ilgili epigrafik ve arkeolojik kaynakların son derece sınırlı kalmasına yol açmaktadır³.

Antikçağ'da keten⁴ Akdeniz dünyasının hemen her yerinde yetişen bir bitkiydi⁵. Mısır'da çok erken dönemlerden itibaren keten kumaşlar üretilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır⁶. Herodotos da Mısır ve Kolkhis'de gelişmiş bir keten endüstrisinin varlığından bahsetmektedir⁷. Strabon⁸ ise Kolkhis endüstrisi hakkında şunları söylemektedir: "Ülkede bol miktarda keten üretilmektedir ve ülkedeki keten endüstrisi büyük bir ün kazanmıştır ve dışarıya ihraç edilmektedir". Roma imparatorluk döneminde Mısır'daki keten endüstrisi yüksek üretim kapasitesini hala sürdürüyordu⁹. Ancak Batıdaki bazı ihraç pazarlarını Kilikia'ya kaptırmıştı¹⁰. İtalya'da da keten

³ Zoroğlu 1995, 19.

⁴ Tek yıllık otsu bir bitki olan ketenin çeşitli bölgelerde yetişen 200 dolayında türü vardır. Bunlar arasında ticaret ve endüstri bakımından önemli olan ve kültürü yapılan türü *Linum usitatissimum*'dur. Bunun lif ve tohumu için yetiştirilen başlıca iki türü vardır. Keten liflerinden tekstil endüstrisinde; tohumlarından ise, yağ (bezir yağı) elde edilmesinde yararlanılır. Lif keteni 90-120 cm kadar boylanır ve kalınlığı 2,5 mm dolaylarında olup oldukça ince ve narın bir yapıya sahiptir. Buna karşılık yağ keteni daha kısa, daha kalın ve daha çok dalıdır. Keten bitkisinin yaprakları doğrudan gövdeye yapışıktır. Yapraklar ince uzun olup kayık biçimindedir. Ketenler genellikle mavi, çok azı beyaz çiçek açarlar. Keten lifinin elde edilmesi için olgunlaşan keten tarladan sökülür ve demetlenerek kurutulur. Bunun ardından sapların çürütülmesi işlemi uygulanır. Çürütme işlemi durgun suda havuzlama, yavaş akan derede veya bol yağış alan Karadeniz orman köylerinde çığde bırakılarak yapılır. Çürütmeden sonra kurutulur ve liflerin odunsu kısmından ayrılmasını sağlamak için kırma ve çarpma işlemi uygulanır. Bu işlem tokmakla döverek, kırma aleti (mengeleş) ile kırarak veya taş değirmenler kullanılarak yapılır. Ayrılan lifler tarama ve fırçalama işleminden geçirildikten sonra eğrilerle iplik haline getirilir. Genellikle küllü su kullanılarak iplikler ağartılır. Dokuma işleninden sonra çayıra serilen kumaşlar güneş ışığı ile ağartılır. Günümüzde dünyada keten yetiştiren başlıca ülke Sovyetler birliğidir. Bu ülkeyi Polonya, Çekoslovakya, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler izler. Keten üretiminde Türkiye'nin gerek kalite ve gerekse miktar bakımından önemli bir yeri yoktur. Ülkemizde keten lifi elde eden başlıca bölgeler, İnebolu, Sinop ve Kandıra'dır. Bk. Dölen 1992, 105 vdd.

⁵ Forbes 1956, 27; Philostr., Ap., VII, 7, 5.

⁶ Mısır'da yapılan kazılar eneolitik El-Badari kültüründe kumaş olarak ketenin yaygın olarak kullanılmaya başlandığını; I. Hanedan döneminin başlangıcında (M.Ö. 2920?) ise, keten dokuma endüstrisinin çok gelişmiş olduğunu göstermektedir; bk. Vercouter 2003, 46 vd.; Gündüz 2002, 254. Ayrıca Eski Mısır'da keten üretiminin ayrıntıları için bk. Goyon 1996, 13 vdd.

⁷ II, 105.

⁸ XI, 2, 17.

⁹ Jones 1974, 350.

¹⁰ Forbes 1956, 41.

üretiminin ve endüstrisinin olduğu bilinmekle birlikte; İtalya'daki üretimin küçük dükkanlarda gerçekleştirildiği ve keten dokumacılarının loncalar şeklinde örgütlenmedikleri görülmektedir¹¹. Bu durum İtalya'daki üretimin yerel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğunu, ticari değer taşımadığını göstermektedir. İskenderiyeli Hıristiyan yazar T. Flavius Clemens M.S. 190-2 yıllarında kaleme aldığı *Paedagogus* adlı eserinde, kendi döneminde¹² Kilikia ve Judea ketenlerinin Roma pazarında Mısır ketenlerinden daha itibarlı olduğunu belirtmektedir¹³. Plinius ise, Judea ketenlerinin daha ziyade Arabia ve Hindistan'a ihraç edildiğini belirtmektedir¹⁴. Ekde verilen çevirisinden de görüleceği üzere Diocletianus'un 301 tarihli Fiyat Edictum'unda, birinci sırada Skythopolis, ikinci sırada Tarsus, üçüncü sırada Byblos, dördüncü sırada Laodikeia (Syria?), beşinci sırada ise, Tarsus tarzı İskenderiye ketenleri yer almaktadır. Bu durum Tarsus ketenlerinin Roma keten piyasasında marka olarak önemini dördüncü yüzyılda da sürdürdüğünü göstermektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Tarsus "ketenciler"i M.S. II. yy. başlarında çıkarılmış oldukları bir dizi isyan nedeniyle Roma'nın sosyo-ekonomik tarihinde özel bir öneme sahiptir. Ancak Dion Chrysostomos'un verdiği bilgiler doğrultusunda, Tarsus ketencilerine ilişkin ayrıntılı analizlere geçmeden önce, Agustus'la birlikte Tarsus'da yaşanan siyasal gelişmelere göz atmak yerinde olacaktır. Roma'nın çok uzağında olmasına rağmen Tarsus, iç savaşlardan en çok etkilenen kentlerden biri olmuştur. Ramsay bunu şu şekilde dile getirmektedir: "Tarsus, Antonius'un Doğu'daki dikkatsiz ve kötü yönetimi altında, aptal bir despotun kaprislerinden ve gözdelelerinden acı çekmekteydi"¹⁵. Strabon'dan¹⁶ öğrendiğimize göre kent Antonius'un koruması altındaki Boethos ve onun işbirlikçisi bir çete tarafından yönetiliyordu. Boethos Antonius yenilinceye kadar kenti soymayı sürdürmüştür.

¹¹ Forbes 1956, 37

¹² İskenderiyeli Clemens'in M.S. 150'de Atinada pagan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği ve M.S. 211 ve 216 yılları arasında öldüğü bilimektedir. Daha fazla bilgi ve literatür için bk. The Oxford Classical Dictionary, Oxford 2003 (Third Edition), s. 344 vd.

¹³ Π,10: οὐκ ἔτι τὰς ὀθόνας τὰς ἀπ' Αἰγύπτου, ἄλλας δὲ τινὰς ἐκ γῆς Ἑβραίων καὶ Κιλικῶν ἐκπριζόμενοι γῆς.

¹⁴ Pliny, nat.,XIX, 7

¹⁵ Ramsay 2000, 130.

¹⁶ XIV,5,14.

Antonius’un ortadan kalkmasıyla Boethos’un etkisi zayıflamış; ancak eğitilmiş vatandaşların yönetimden uzaklaşarak başka işlerle ilgilenmeleri sonucu, Tarsus’un yönetimi tamamen çetelere kalmıştır. Augustus’un hocası ve danışmanı Athenodoros¹⁷ yaşlanmış bir şekilde, M.Ö. 15’de anavatanına döndüğünde işte böyle bir manzarayla karşılaşmıştır. Önce anayasal yöntemlerle Boethos ve çetesini bertaraf etmeyi denemiştir. Ancak başarılı olamayınca, Augustus tarafından kendisine verilen yetkiyi kullanarak, tüm çeteyi sürgüne yollamış ve kentin anayasasını tamamen değiştirmiştir¹⁸.

Strabon Athenodoros’un anayasal düzenlemeleri sırasında karşılaştığı tepkilerden bahsetmekte, ancak bu yeni anayasanın özellikleri hakkında bilgi vermemektedir. Athenodoros’dan sonra kendi çağdaşı, Augustus’un kız kardeşi Octavia’nın oğlu Marcellus’un öğretmeni, akademisyen Nestor’un Tarsus’un başkanı olduğunu belirtmekle yetinmektedir¹⁹. Böylece Tarsus, tarihinin çok zor bir döneminde, birbiri ardından gelen, yalnız başına Augustus’un güvenini kazanmayıp, okulların öğretimiyle, pratik uygulamayı da birleştiren, filozoflar tarafından yönetilerek²⁰, Platon’un ütopyasının bir parça de olsa yaşama geçirildiği bir kent olmuştur.

Strabon Athenodoros anayasanın özelliklerinden bahsetmemektedir. Ancak gerek, Augustus’un yanında uzun yıllar kalan ve ona danışmanlık yapan dolayısıyla *Principatus* rejiminin mimarlarından biri olan Athenodoros’un gerekse ondan sonra kent yönetimini devralan Nestor’un kentin başkanı olarak verilmesi ve ömür boyu görevde kalmaları, Tarsus’da kurulan yeni yönetimin Roma’daki *Principatus* rejiminin küçük bir kopyası olduğunu göstermektedir. Ayrıca Strabonun kenteki okuma aşkı ve yüksek eğitim seviyesiyle ilgili bilgiler ve vatandaşlık konusunda belli ölçütlerin getirilmesi söz konusu yönetimin kentin eğitilmiş seçkinlerine dayalı bir oligarşi olduğunu göstermektedir.

¹⁷ Athenodoros M.Ö.74 ile M.S. 7 yılları arasında yaşamış bir Stoa filozofudur. Yaşamının M.Ö. 45 den M.Ö. 15’e kadar olan kısmını hocası ve danışmanı olarak Augustus’la birlikte geçirmiştir. Kendisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ramsay 2000,132 -143.

¹⁸ Strab. XIV,5,14; Ramsay 2000,141.

¹⁹ Bk n.19.

²⁰ Ramsay 2000,139.

Tarsus “Ketenciler”i

Antik Tarsus’un Modern Tarsus kentinin altında kalması nedeniyle, Tarsus ketencilerine ilişkin tek bilgi kaynağımızı Dion Chrysostomos’un 110 yılında yapmış olduğu İkinci Tarsus konuşmasının içinde yer alan (Or., XXXIV, 21-23) aşağıdaki satırlar oluşturmaktadır:

“Hem *bule* ve *demos*, hem de Gençler ve Yaşlılar arasındaki anlaşmazlığı bir kenara bırakacak olursak, kentte siyasal yaşamın adeta dışında bırakılmış, sayıları hiç de az olmayan bir grup var. Kimileri onları “keten işçileri” olarak adlandırıyor. Kimi zaman vatandaşlar, onlar tarafından sınırlendirildiklerinde, onların faydasız bir insan sürüsü ve Tarsus’daki kargaşa ve düzensizliklerin sorumlusu olduklarını ileri sürüyorlar; başka zamanlarda ise, onları kentin bir parçası olarak hesaba katıyor ve onların karşı fikirlerini kabul ediyorlar. Eğer onların size zararlı, ayaklanma ve kargaşaların kırkırtıcısı olduklarına inanıyorsanız, onları tamamıyla kentten sürmelisiniz ve halk meclisinize kabul etmemelisiniz. Fakat eğer onları, yalnızca Tarsus’da yaşadıkları için değil, aynı zaman da pek çok örnekte olduğu gibi burada doğdukları ve başka bir kent bilmedikleri için, belli ölçütler içinde vatandaş olarak kabul ediyorsanız, onların oy haklarının olmaması veya sizinle ilişkilerinin tamamen kesilmesi uygun değildir. Fakat durum böyle olduğu için yani yerildikleri ve toplumun dışına itildikleri için, onlar ister istemez toplumsal çıkarları zedeleyecek davranışlarda bulunuyorlar. Bir kent için söz konusu koşullardan daha yıkıcı, çatışma ve anlaşmazlıklara sebep olan başka bir şey daha yoktur...

‘Bize ne öneriyorsunuz?’ dersanız; size onların tamamını vatandaş olarak kaydetmenizi öneriyorum -ben olsam böyle yapardım- bunu onlar da sizin kadar hak ediyorlar. Onları hor görüp dışlamayın, onları kendi politik yapınızın bir üyesi olarak görün, gerçekte de öyleler zaten. 500 drahmilik önemsiz bir miktarda para ödeyerek, bir adamın sizi sevmeye başlaması ve birdenbire iyi bir vatandaş olması mümkün değildir. Aynı zamanda bir kişinin yoksulluğundan dolayı veya bazı *politographos*’ların kararı yüzünden vatandaşlık hakkını kaybetmesi de kabul edilebilir bir şey değildir. Yalnızca kendileri değil, babaları ve büyükbabaları da Tarsus’da doğmuş olsalar dahi; bu, onların kenti sevmelerine ve anavatanları gibi kabul etmelerine yetmeyecektir. Bir kişi keten işçisi olduğu için sizin komşularınızdan daha aşağı seviyede olarak görülemez ve o kendi mesleğinin gerektirdiği görünüşü taşıma hakkına sahiptir ve o bu yüzden aşağılanamaz.

Oysa bir kişi boyacı, ayakkabıcı veya marangoz olabilir, bu tür meslekleri bir yüzkarası gibi göstermek hiç de uygun değildir.”

Şimdi Dio'nun yukarıdaki pasajından hareketle Tarsus ketencilerine ilişkin problemleri sırayla ele alalım:

a) Vatandaşlık konusu:

Dio'nun belirttiğine göre, ketenciler denilen sınıfın halk meclisinin toplantılarına katılma hakları olduğu halde, oy kullanma hakları yoktu. Oy hakkı elde edebilmek için 500 drahmilik bir para ödeyerek, vatandaşlık kaydı yaptırmaları gerekiyordu. Fakat onlar bu ücreti ödeyemeyecek kadar fakirdiler. Bu nedenle huzursuzluk ve kargaşa çıkarıyorlardı. Vatandaşlık kaydı pek çok Hellen kentinde olduğu gibi *politographos* adlı memurlara verilmişti. Yine Dio'nun yukarıdaki pasajından söz konusu dönemde Tarsus'daki *politigraphos*'ların Roma *ensor*'ları gibi büyük yetkilerle donatılmış olduklarını anlıyoruz. 500 drahmilik bir vatandaşlık ücretinin ödenmiş olması vatandaşlık hakkının devamlılığı için yeterli görülüyor; *politographos*'lar çeşitli nedenlerle bazı kişilerin vatandaşlık haklarına son verebiliyorlardı. Dio'ya göre Tarsus'daki “ketenci” ayaklanmalarının temelinde, onların vatandaşlık haklarından yoksun olmaları yatmaktadır. Ona göre vatandaşlık hakkının parayla satılması ve *politographos*'lara vatandaşlık hakları üzerinde oynama insiyatifi verilmiş olması son derece yanlıştır. Kentteki bu huzursuzluğu çözmek için ketencilere acilen vatandaşlık hakkı verilmeli ve karşılığında ücret alınmamalıdır.

Jones²¹ Tarsus'daki 500 drahmilik vatandaşlık ücretinin Roma egemenliği öncesi yerel bir uygulama olabileceğini belirtmektedir. Ancak Roma egemenliği döneminde, kent nüfusunun belirli bir kesimi için politik hakların yasal olarak sınırlandırılmasına ilişkin başka örneklerde vardır²².

²¹ Jones 1940, 174.

²² Roma egemenliği döneminde, Abbott-Johnson vatandaşlık haklarının satılmasının bazı kentlerin önemli gelir kaynakları arasında yer aldığına değinmektedir (1926, 139). Augustus İskenderiye'deki yerel memuriyetler için özel bir sınıf oluşturarak, kentteki memuriyetleri irsi hale getirmiştir (Jones 1970, 318; 1940, 174). Böylece kent nüfusunun büyük bir kesimi memuriyetlerden uzaklaştırılmıştır. Ayrıca Pisidya'daki Silyum ve Pogle kentlerinde ise halk meclisi üyeleri ile sıradan vatandaşlar arasında sınır çekilmişti (IGR III 800-1, 409). Jones bu uygulamanın söz konusu kentlerin Galatia eyaleti kapsamına alınmasıyla, *lex provinciae* kapsamında Augustus tarafından konulmuş olabileceğini belirtmektedir (1940,174).

Tarsus'daki söz konusu uygulamayı Augustus'un hocası Athenodorus'un kentteki anayasal düzenlemeleriyle bağlantılı görmek yerinde olacaktır²³. Athenodorus Tarsus'a döndüğünde demokrasi yozlaşmış, okur-yazar kesim yönetimden uzaklaşmış, yönetim çetelerin eline geçmiştir. Bu düzenlemeler esnasında vatandaşlık konusu da gözden geçirilerek, kimileri vatandaş kayıtlarından silinmişlerdir²⁴. Ancak söz konusu 500 drahminin Athenodorus tarafından saptanıp saptanmadığını bilemiyoruz. Çünkü Athenodorus M.S. 7'de ölmüştür. Dio'nun söz konusu nutku ise Ms. 110 yılına aittir. Bu yüzyıllık zaman diliminde vatandaşlık ücreti ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmış olmalıdır. Ancak yönetici seçkin ayrıcalıklarını kaybetmemek için vatandaşlık ücretlerini pek düşürmemiş olmalıdır. M.S. 2.yy' başlarındaki bu ücretin bir Roma lejyonerinin yaklaşık iki yıllık ücretine eşit olduğu bilinmektedir²⁵.

b) Kökenleri:

Tarsus "ketenciler"ine ilişkin tartışılması gereken bir diğer konu, onların kentin yerlisi olup olmadıklarına dairdir. Genelde Dio'nun yukarıdaki ifadeleri pek çok yazar tarafından "ketenciler"in Tarsus'un yerlisi oldukları yönünde değerlendirilmektedir. Rostovtzeff onların kökeninin tapınak atölyelerine bağlı serflere dayandırılabilceği belirtmektedir²⁶. Ancak onun bu görüşü yeterli arkeolojik bulguların mevcut olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir²⁷. Wallace-Wynne ise, ketencilere ilişkin şunları söylemektedir²⁸: "Romalı hukukçular bir kişinin konutunun bulunduğu yer (*domicilium*) ile ata kökeni olan yer (*origo*, yani o kişi orada doğarsa da, atalarının geldiği yer) konusunda tartışıldılar. Bu gelişimin ilginç bir değişkesine Tarsus'da rastlanır; orada 'ketenciler'denilen bir tür kentli vardı ki, 'kurumun dışından' gelmelerine karşın bunlara kentte oturma izni verilirdi". Böyle bir yaklaşım ketencilerin Tarsus'a dışarıdan gelmiş bir göçmen kitlesi olarak da değerlendirilebileceğini göstermektedir. Ancak Tarsus'a yapılan

²³ Bu görüş için ayrıca bk. Jones 1978, 81.

²⁴ Ramsay 2000, 142.

²⁵ Duncan-Jones 1974, 10; Jones 1974, 359; Jones (C. P) 1978, 81; Wallace – Wynne (1999, 197)'un Türkçe çevirisinde bu ücretin bir askerinin altı aylık ücretine denk olduğu belirtilmektedir.

²⁶ 1957,178 vd.

²⁷ Broughton 1975, 845.

²⁸ Wallece – Wynne 1999, 106.

göçlere ilişkin bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Ramsay²⁹ M.Ö. 171 yılında Antiokhos'un kentteki düzenlemeleri çerçevesinde buraya Argos'lu göçmenlerin yerleştirildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca bu yerleştirme programı çerçevesinde çok sayıda yahudinin de kente yerleştirildiğine değinmektedir.

Gerek Dio'nun "Yalnızca kendileri değil, babaları ve büyükbabaları da Tarsus'da doğmuş olsalar dahi; bu, onların kenti sevmelerine ve anavatanları gibi kabul etmelerine yetmeyecektir" ifadesi onların birkaç generasyondan beri Tarsus'da yaşamış olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca İmparatorluk döneminde kentlerdeki ekonomik değişim göz önünde bulundurulduğunda, kalabalık bir kitle olarak ketencilerin Tarsus'daki varlığını çok gerilere götürmemek gerekir. Birinci yüzyılın sonlarına doğru, imparatorluğun Doğu yarısında İtalyanların yerine, yerli tüccarların artan sayıda ticareti ele geçirmeleri ve hatta Roma'da yerleşmeye başlamalarıyla³⁰ bağlantılı olarak, Tarsus'daki keten endüstrisinde de büyük bir atılım yaşanmış olmalıdır. Ayrıca bu gelişim çerçevesinde Tarsus'da keten işiyle uğraşan bir tüccarlar grubu da oluşmuş olmalıdır. Nitekim Korykos'daki keten tüccarlarının lonca biçiminde örgütlenmiş olduklarını biliyoruz³¹. Pazarlama imkanlarının artmasına paralel olarak kentteki büyüyen keten endüstrisinin kırsal alan için bir çekim merkezi oluşturduğunu ve kente göçü teşvik ettiğini tahmin edebiliriz. Ayrıca Dio'nun pasajından, ketencilerin kentin seçkinleri tarafından aşağılanıp hor görüldüklerini anlıyoruz. Bu durum günümüzün büyük kentlerinin varoşlarında yaşayan ve kentliler tarafından aşağılanan insanları anımsatmaktadır. Bu durumda ketencilerin kökenini büyük ölçüde Tarsus civarındaki kırsal alanda aramak gerekir.

c) Tarsus ketencileri lonca biçiminde örgütlenmişler miydi?

Dio'nun yukarıdan pasajında bu sorunun yanıtına ilişkin herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Ancak Anazarbos'da bulunan ve M.S. 136 yılına tarihlenen bir yazıt buradaki ketencilerin (*linourgoi*) lonca biçiminde örgütlenmiş olduklarını göstermektedir³². Ayrıca geç imparatorluk döneminde

²⁹ 2000, 85, 101.

³⁰ Charlesworth 1961,96.

³¹ Bk. aş. n. 33.

³² συντεχνία λινοουργῶν bk. Sayar 2000,18 no.3; Waltzing 1970,23, no.96; IGR III 896; Poland 1909, 117, 608 z 86; Hicks 1890, 240 no.8.

Korykos limanındaki keten tüccarları birliğin de bir loncası olduğu bilinmektedir³³. Flaviapolis’de (Cilicia) ise, 3.yy.’da kumaş çırpıcıları lonca biçiminde örgütlenmişlerdir³⁴. Ayrıca Kilikya dışında Batı Küçükasya’nın bir çok kentinde ketenciler loncalarına ilişkin pek çok yazıt bulunmuştur³⁵. Tarsus’da ise buğday çarşısı hamallarının ve Demeter hizmetkarlarının loncaları olduğu bilinmektedir³⁶. Dio tarafından belirtilmemiş olmasına rağmen Anazarbos ve başka kentlerde olduğu gibi Tarsus ketencileri (*linurgoi*) de örgütlenmiş olmalıdır³⁷.

d) “Ketenciler”in toplumsal konumu ve isyan nedenleri:

Küçükasya’da hem tarım sektöründe hem de endüstride köle kullanımının çok sınırlı olduğu bilinmektedir. Köleler genellikle ev işlerinde kullanılıyordu. Özellikle endüstriyel üretim İtalya’nın tersine özgür insanlara dayanıyordu³⁸. İtalya’da endüstride köle kullanımı çok yaygın olduğu için özgür işçiler kölelerle rekabete giremiyor; daha iyi ücret ve koşullar için bir araya gelip birlik oluşturamıyorlardı. Bu nedenle İmparatorluk döneminde İtalya’da hiç bir zaman işçi ayaklanmalarına ve grevlerine rastlanmamıştır³⁹. Oysa Küçükasya kentlerinde günümüzün modern grevleriyle büyük benzerlik gösteren grevlerin ve isyanların olduğu bilinmektedir⁴⁰.

Dio’nun yukarıdaki pasajı Tarsus’daki keten işçilerinin büyük bir kısmının özgür insanlardan oluştuğunu göstermektedir⁴¹. Dio’nun “ketenciler”i 500 drahmilik vatandaşlık ücretini veremeyecek bir sınıf olarak göstermesi; kimi yazarlar tarafından keten işçilerinin çok yoksul bir sınıf olarak

³³ σύστημα τῶν λημενητῶν λινοπολῶν bk. MAMA III, no. 770; Poland 1909, 117; Heberdey-Wilhelm 1896, 69 no.151; Waltzing 197, 23 no. 98:

³⁴ συνέργιον τῶν γναφέων III.yy. Waltzing, 24; JHS 11(1890) 236, no.1; Jones 1974, 361 n.73.

³⁵ Saittai için bk. Tanrıver 1996, 20 vd.; ayrıca bk. no.30-38, 40-2; Laberre – Le Dinahet 1996, no. 36, 37, 38, 41,42, 43, 45; Tyateira için bk. Tanrıver 1996, no.39, 43 ; Laberre – Le Dinahet 1996, no.30; Nordost için bk. Laberre – Le Dinahet 1996, no. 46; Miletos için bk. Waltzing 1970, no, 167; Tralleis için bk. Waltzing 1970, no.174;

³⁶ Broughton 1975, 844.

³⁷ Ayrıca bk. Poland 1909, 117; Jones 1978, 81.

³⁸ Broughton 1975, 839.

³⁹ Frank 1962, 342.

⁴⁰ Frank 1962, 343, n. 28.; Örnekler için bk. Broughton 1975, 847-849; Alföldy 1988, 155; Ephesos’da fırıncılar loncasının M.S. III.yy. başlarındaki grevi için bk. Ertekin 2003, 36 vd.

⁴¹ Ayrıca bk. Broughton 1975, 840.

algılanmasına yol açmıştır. Ancak 500 drahmilik bir ücret söz konusu dönem için hiç de az değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi bir Roma lejyonerinin iki yıllık maaşına eşittir. Dolayısıyla bu parayı ödeyemeyecek durumda olmaları bu kesimin çok da fakir olduğu anlamına gelmemelidir.

Dio yukarıdaki konuşmasında yönetici seçkini ketencilere karşı takındıkları iki yüzlü tavırdan dolayı eleştirmektedir. Kentin kaderini elinde bulunduran tutucu ve kibirli aristokrasi, ketenciler başta olmak üzere alt sınıftaki insanları küçük görmekte ve aşağılamaktadır. Diğer taraftan kentin ayakta kalabilmesi için bu insanlara ihtiyacı olduğunu da bilincindedir. Ancak yönetimi onlarla paylaşma konusunda isteksiz davranmakta ve siyasal yaşamın dışında tutmaya çalışmaktadır. Bu durum bize Cumhuriyet döneminde Roma'da yaşanan *partici-pleb* mücadelesini anımsatmaktadır.

Ancak Dio'nun satırlarından yansıyan bu anlayış, sorunu basite indirgemek gibi görünmektedir. Dio'nun ketencilerle ilgili sözlerinden önceki kentteki siyasal durumu tasvir bizzat kendi cümleleri⁴² sorunun bu kadar basit olmadığına işaret etmektedir. Dio kentin en önemli kurumları olan *bule*, *demos* ve *gerusia*'nın hem kendi aralarında hem de kurumların kendi içlerinde anlaşmazlık ve çatışmalar olduğunu dile getirmektedir. Kentteki vatandaşlar arasında bir konuda aynı fikri paylaşan iki kişi bulmanın bile mümkün olmadığını, kibir ve bireysel çıkarların her şeyin önüne geçtiğini söylemektedir. Bu durum imparatorluk dönemine geçişle birlikte büyük bir ivme kazanan ekonomik değişmelerin, kentteki sosyal yapıda ciddi değişiklikler oluştuğunu; bu değişikliklerin ise, Athenodorus anayasasıyla kurulan siyasal yapıyı zorlamaya başladığını göstermektedir.

Yine bu konuya ilişkin olarak Tarsus ketencilerinin isyanını Perring⁴³ şu şekilde değerlendirmektedir: "Roma kentlerinde tüccarlar her zaman çeşitli kısıtlamalara maruz kalmıştı ancak genişlemekte olan erken imparatorluk döneminde ticaret, toprağa dayalı aristokrasinin çıkarları ve ticari çıkarlar arasında uzlaşma sağlayacak ölçüde bir zenginlik oluşturmuştu. Pazarlamanın, cumhuriyet döneminin sonundan itibaren gittikçe daha açık bir şekilde, denetlenmiş kamusal mekanlara yönlendirilmesi, ticari başarılarla karşı bir tepki olarak görülebilir. Kamusal pazarlama yapılarının oluşturulması, kentin görünüş ve ekonomisinin denetimini ellerinde tutmalarını

⁴² Or. 34, 20.

⁴³ 2000, 195.

sağlamış, ancak pazarlama faaliyetlerini dışlamak yerine teşvik etmeye hizmet etmiştir. Ancak zaman geçtikçe bu çıkar uzlaşmalarını sağlamak daha zor olmuş gibi görünmektedir. Bu bağlamda Tarsus'da erken ikinci yüzyılda, yerli bir zanaatçı grubun, aristokratik bir seçkin tabakanın tekelci eğilimlerine tepki olarak çıkarmış olduğu ayaklanmaları belirtmek gerekir.”

Tarsus'daki keten işçilerinin sosyal konumunu ve isyan nedenlerini açıklayabilmek şu soruları yanıtlamamız gerekmektedir: Ketenciler kimin için çalışıyorlardı? Bunlar kendi tezgahlarında bireysel üretim mi yapıyorlardı? Yoksa tezgah sahiplerinin atölyelerinde ücretli olarak mı çalışıyorlardı? Yukarıda da belirttiğimiz gibi Antik Tarsus kentinin büyük ölçüde modern kentin altında kalmış olması, bizi bu sorulara yanıt olabilecek arkeolojik ve epigrafik verilerden mahrum bırakmaktadır. Bu durumda keten endüstrisinin gelişmiş olduğu diğer kentlerdeki duruma gözetmemiz yerinde olacaktır. İmparatorluk döneminin en önemli keten endüstrisi merkezlerinden biri olan İskenderiye kentinde bulunan ve M.S. 192 yılına tarihlenen bir papirüsde⁴⁴ İsdorus adlı birinin bir çok dokuma atölyesinin sahibi olduğu ve emrinde pek çok işçi çalıştırdığı belirtilmektedir. Ayrıca benzer örneklere Küçükasya kentlerinde de rastlamaktayız. Philadelphia kentinde bulunan bir mezar yazıtı⁴⁵ Trohime adlı bir kadının keten dokuma fabrikası sahibi (λεντιάρία) olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Eumonia'da bulunan ve II. yy. sonlarına tarihlenen bir başka mezar yazıtında⁴⁶ da Attalos adlı biri keten fabrikası sahibi (λεντιάρος) olarak belirtilmektedir. Benzer biçimde Tarsus gibi önemli bir endüstri merkezinde de, kendi tezgahlarında kısıtlı düzeyde üretim yapan dokumacıların yanında büyük atölye sahibi keten patronlarının ortaya çıkmış olabileceğini tahmin edebiliriz. Diğer taraftan kentte bu işin ticaretini yapan zengin bir keten tüccarları sınıfı da oluşmuş olmalıdır.

Bütün bunlara dayanarak şöyle bir varsayım ileri sürebiliriz: Dio'nun tasvir ettiği 110'lu yılların Tarsus'unda keten üretimi ve ticaretine dayalı bir burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sınıfın kentteki timokratik yapıda yer almaya başlaması yönetimi elinde tutan aristokratik seçkini rahatsız etmiştir. Dio'nun belirttiği kurum içi ve kurumlar arası anlaşmazlığın temelinde bu

⁴⁴ P. Oxy. 2340.; Jones 1974, 358.

⁴⁵ Laberre – Dinahet 1996, 93 n. 47.

⁴⁶ Laberre – Dinahet 1996, 108 vd. n.71.

değişim yatmaktadır. Kendi tezgahlarında üretim yapan veya tezgah sahiplerine çalışan kalabalık bir ketenci grubu ise sistemin tamamen dışındadır. Bu durumda “ketenciler”in yönetime karşı isyanlarının atölye sahipleri tarafından yönlendirilmiş olabileceğini düşünmek mümkündür⁴⁷.

Tarsus Ketenleri

Tarsus’da keten üretiminin ne zaman başladığını bilemiyoruz. Ancak imparatorluk döneminde gelişmiş bir keten endüstrisi olduğunu biliyoruz. Yukarıda da değindiğimiz gibi Tarsus’da üretilen keten ürünler konusunda şimdilik tek kaynağımızı Diocletianus’un Fiyat Kararnamesi’nin XXVI ve XXVIII. bölümleri oluşturmaktadır. Ek’de⁴⁸ Tarsus’la ilgili bölümlerinin Türkçe çevirisi verilmiş olan kararnamede, keten ürünlerin öncelikle üretim yerlerine göre sıralandığı görülmektedir. Burada beş önemli üretim merkezinin adları yer almaktadır. İlk sırada Skythopolis keteninden yapılan giysilerin yer aldığı görülmektedir. Bu kenti sırasıyla Tarsus, Byblos, Laodikeia ve Alexandria kentleri izlemektedir. Ayrıca her ürün üç kaliteye ayrılmakta; kalitesine ve üretim yerine göre fiyatları değişmektedir. Üretim yeri belirtilmiş olan ürünlerin fiyatlarının çok yüksek olması, bu ürünlerin üst sınıfların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğunu göstermektedir. Ayrıca kararnamede üretim yeri belirtilmeyen ancak yine üç farklı kaliteye ayrılan; alt ve orta sınıfların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ürünler de yer almaktadır. Tarsus ve diğer ismi ziktedilen kentlerde söz konusu lüks ürünlerin yanında bu tür ürünlerin de bol miktarda üretilmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

Kararnamede yer alan giysi fiyatları ile çalışanların ücretlerini⁴⁹ kıyasladığımızda günümüzün insanına oldukça şaşırtıcı gelen sonuçlarla karşılaşmaktadır. 10.000 *denarius*’luk birinci kalite Tarsus malı bir kadın *dalmatica*’sı (iç elbisesi) alabilmek için, yevmiyesi 40 *denarius* olan birinci kalite keten dokuyucusunun 250 gün, yevmiyesi 25 *denarius* olan bir tarım işçisinin 400 gün, bir duvar ustasının ise 200 gün çalışması gerekmektedir.

⁴⁷ Tarsus ketencilerinin isyanında kentteki Kynik filozofların kışkırtmaların da etkili olduğu ileri sürülmektedir, bk. Alföldy 1988, 155.

⁴⁸ Bk. s 11-14.

⁴⁹ Williams 2000 (225 vdd.)’de Diocletianus’un Ediktumunda yer alan ücretlerden bir kısmı verilmektedir. Kararnamenin XXI. bölümünün 5. satırında birinci kalite keten dokuyucusunun yevmiyesi 40 *denarius*, 6. satırında ikinci kalite keten dokuyucusunun yevmiyesi ise, 20 *denarius* olarak verilmektedir. Bk. Lauffer 1971.

Aynı giysiyi alabilmek için bir avukatın ise, 10 dava kazanması gerekmektedir. Ayrıca alt sınıflar için üretilen giysi fiyatlarıyla ücretleri karşılaştırsak; en düşük fiyat olan 500 *denarius*'luk bir keten giysi için bile bir tarım işçisinin 20 günlük yevmiyesini biriktirmesi gerekmektedir. Bu durum söz konusu dönemde, diğer ihtiyaç ürünleriyle kıyaslandığında giysi fiyatlarının çok yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak yerel ihtiyaçları karşılamak amacıyla kararname de belirtilmeyen daha düşük kalite ve fiyatlarda ürünlerin de üretilmiş olabileceği gözardı edilmemelidir.

Sonuç

İmparatorluk dönemine geçişle birlikte ortaya çıkan güven ve istikrar ortamı İtalya ve eyaletler arasındaki ticareti geliştirmiş; eyaletli tüccarlar da bölgeler arası ticarete yerlerini almaya başlamışlardır. Bu durum daha önce yerel ve bölgesel ihtiyaçlara yönelik üretim yapan bazı kentlerin büyük endüstri merkezleri haline gelmelerine yol açmıştır. Tarsus'da bu gelişim ve değişimden payını alan kentlerden birisidir. Bu değişimin en önemli sonuçlarından birisi bu tür kentlerde toprak aristokratlarının yanında, endüstri ve ticaretten büyük rantlar elde etmeye başlayan burjuva sınıfının oluşmaya başlamasıdır. Bu arada gelişen endüstriyel faaliyetler, bu tür kent merkezlerini kırsal alan için çekim merkezi haline getirmiştir. Dion Khrysostomos'un Tarsus kenti ve "ketenciler"i için söylediklerinin bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir ifade Tarsus gibi bir kent için, arkeolojik ve epigrafik verilerle doğrulanmadıkça güçlü bir varsayımdan öteye geçemeyecektir. Bu tür varsayımların doğrulanması amacıyla Küçükasyanın büyük endüstri merkezi olarak görülebilecek kentlerindeki gerek epigrafik gerekse arkeolojik kalıntıların böylesi bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesi bir taraftan Tarsus'daki durumu daha iyi anlamamızı sağlarken; diğer taraftan genel olarak Roma dönemi Küçükasya kentlerindeki sosyal değişim hakkında çok daha sağlıklı sonuçlar verecektir. Ayrıca bu tür çalışmalar, hem antik kent koşullarının burjuva sınıfı yaratamayacağına ilişkin Weber-Finley antik kent kuramınının⁵⁰ hem de yalnızca Pompeii gibi bir kente dayanarak, Roma kentlerinde burjuva sınıfının oluşmakta olduğu görüşünü ileri sürdüğü için eleştirilen Rostovtzeff ve onu destekleyen Frank gibi Roma tarihçilerinin tezlerinin de yeniden gözden geçirilmesine katkıda bulunacaktır.

⁵⁰ Wallace – Hadriil 2000, 245; Weber'in antik kentlere ilişkin görüşleri ve bu konudaki tartışmalar için bk. Nippel 2000.

Kısaltmalar

- Abbott – Johnson 1926 Abbott, F.F., Johnson A.C., *Municipal Administration in the Roman Empire*, New York.
- AJA *American Journal of Archaeology*.
- Alföldy 1988 Algöldy, G., *The Social History of Rome*, trans. D. Braund and F. Pollock, Routledge 1988.
- Broughton 1938 Broughton, T.R.S., "A Grek Inscriptions from Tarsus", *AJA*, (1938) 55-57.
- Broughton 1975 Broughton, T.R.S., *Roman Asia Minor, şurada: An Economic Survey of Ancient Rome IV*, Ed. T. Frank, New York 1975, s. 499-916.
- Callender 1904 Callender, T., "The Tarsian Orations of Dio Chrysostom", *JHS* 24 (1904) 58-69.
- Casson 1934 Casson, S., "Notes", *JHS LIV* (1934) 75-79.
- Chapot 1904 Chapot, V., *Province Romaine. Proconsulaire d'Asie Depuis ses Origines Jusqu'a la fin du Haut-Empire*, Paris 1904.
- Charlesworth 1961 Charlesworth, M.P., *Trade-Routes and Commerce of Roman Empire*, Hildesheim, 1961.
- Dion Chrys. Dion Chrysostomos = Dio Chrysostom, with English translation by Coohoon, Ph. D. and H. Lamar Crosby vol. III, London, Massachusetts 1951 [Loeb]
- Dölen 1992 Dölen, E., *Tekstil Tarihi. Dünya'da ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayinin Tarihsel Gelişimi*, İstanbul 1992
- Duncan-Jones 1974 Duncan-Jones, R.P., *The Economy of the Roman Empire: Quantitative Studies*, Cambridge 1974.
- Ertekin 2003 Ertekin, E. "Principatus Devrinde görev yapmış olan Ephesos Agoranomsları II", *Arkeoloji ve Sanat* 112 (ocak-Şubat 2003) 35-43.
- Forbes 1956 Forbes, R.J., *Studies in Ancient Tecnology IV*, Leiden 1956.
- Frank 1962 Frank, T., *An Economic History of Rome*, New York 1962.
- Garnsey – Saller 1987 Garnsey, V. – R. Saller, *The Roman Empire. Economy, Society and Culture*, Londra 1987.
- Gough 1952 Gough, M., "Anazarbus", *AS* 2 (1952) 85-150.
- Goyon 1996 Goyon, J.-Cl., *Le lin et sa teinture en Egypte, şurada: Aspects de l'artisanat du textile dans le monde méditerranéen (Égypte, Grèce, Monde Romain)*. Collection de l'Institut d'Archéologie et d'Histoire de l'Antiquité, Université Lumière Lyon 2, Band 2, Lyon 1996, 14-22.
- Gündüz 2002 Gündüz, A., *Mezopotamya ve Eski Mısır. Bilim, Teknoloji, Toplumsal Yapı ve Kültür*, İstanbul 2002.

- Heberdey – Wilhelm 1896 Heberdey, R. – A. Wilhelm, Reisen in Kilikien, Wien 1896.
- Herod. Heredotos, Herodot Tarihi, (Çev: Müntekim Ökmen), İstanbul 1991.
- Hicks 1890 Hicks, E..L., “Inscription from Eastern Cilicia”, JHS 11(1890), 236-254.
- IGR Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes.
- JHS Journal of Hellenistic Studies
- Jones 1974 Jones, A.H.M. (Ed. P. A. Brunt), The Roman Economy. Studies in Ancient Economic and Administrative History, Oxford 1974.
- Jones 1940 Jones, A.H.M., The Greek City from Alexander to Justinian, Oxford 1940.
- Jones 1970 Jones, A.H.M., The Cities of the Eastern Roman Provinces, Oxford 1970.
- Jones 1978 Jones, C. P., The Roman World of Dio Chrysostom, London 1978.
- Laberre – Dinahet 1996 G. Laberre – M. Th. Le Dinahet, Les métiers du textile en Asie Mineure de l'époque hellénistique à l'époque impériale, şurada: Aspects de l'artisanat du textile dans le monde méditerranéen (Égypte, Grèce, Monde Romain). Collection de l'Institut d'Archéologie et d'Histoire de l'Antiquité, Université Lumière Lyon 2, Band 2, Lyon 1996, 49-115.
- Lauffer 1971 Lauffer, S., Diokletians Preisedikt, Berlin 1971
- Magie 1950 Magie, D., Roman Rule in Asia Minor, I-II, Princeton 1950.
- MAMA Monumente Asiae Minoris Antiqua I-VI. Manchester 1928-39.
- Nippel 2000 Nippel, W., From Agrarian History to cross-cultural comparison: Weber on Greco-Roman Antiquity, şurada: The Cambridge Companion to Weber, Ed. S. Turner, Cambridge 2000.
- Paterson 1998 Paterson, J., Trade and traders in the Roman world: scale, structure, and organization, Şurada: Trade, traders and the Ancient City, Ed. H. Parkins – C. Smith, London 1998, s. 149-167
- Perring 2000 Perring, D., Roma Kentlerinde Mekansal Organizasyon ve Toplumsal Değişim, şurada: Antik Dünyada Kırsal ve Kent, der. J.Rich, A. Wallace-Hadrill, çev.:Lale Özgenel, İstanbul 2000, s. 279-298.
- Philostr. Ap. Philostratos, vita Apollinii = Philostratus, The Life of Apollonius of Tyana, vol.II , trans. by F.C. Conybeare, M.A., London, New York MCMXXI [Loeb]
- Plin. nat. Plinius maior, naturalis historia= Pliny, Natural History, vol. V. Libri XVII-XIX, trans.by H. Rackham, M.A., London, Massachusetts, MCML

- Poland 1909 Poland, F., Geschichte des griechischen Vereinswesens, Leibzig 1909.
- Prithard – Verhecken 2001 Pritchard, F. – C. Verhecken-Lammens, Two Wide-sleeved Linen Tunics from Roman Egypt, şurada: The Roman Textile Industry and Its Influence, Ed. P.W. Rogers – L. B. Jorgensen and A. Rast-Eicher, Oxbow 2001, s. 21-29.
- Ramsay 2000 Ramsay, W.M., Tarsus: Aziz Paulus'un Kenti, Çev.: Levent Zoroğlu, Ankara 2000.
- Robert 1937 Robert, L., Etudes Anatoliennes, Paris 1937.
- Rostovtzeff 1957 Rostovtzeff, M., Social and Economic History of the Roman Empire, Oxford 19572.
- Sayar 2001 Sayar, H., Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien Band 56: Die Inschriften von Anazarbos und Umgeburg Teil I, Bonn 2001
- Schiemann 1997 Schiemann, G., "Edictum", DNP III (1997) s. 876-879.
- SEG Supplementum Epigraphicum Graecarum. Leiden 1923 vd.
- Strab. Strabon= The Geography of Strabo vol. V, trans. by H. L. Jones, London, Massachusetts, MCMLIV [Loeb]
- Tanrıver 1996 Tanrıver, C., Antik Devirde Lydia'da Sosyal ve Ekonomik Amaçlı Dernekler, İzmir 1996 (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Vercoutter 2003 Vercoutter, J., Eski Mısır, Çev.; Emine Çaykara, İstanbul 2003.
- Wallace – Wynne 1999 Wallace, R. – W. Wynne, Tarsus'lu Paulus'un Üç Dünyası, çev. Z. İlkelen, İstanbul 1999.
- Wallace-Hadrill 2000 Wallace-Hadrill, A., Roma Kentinde Seçkinler ve Ticaret, şurada: Antik Dünyada Kırsal ve Kent, der. J. Rich, A. Wallace-Hadrill, çev.: Lale Özgenel, İstanbul 2000, s. 245-277.
- Waltzing 1970 Waltzing, J.P., Étude E'tude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains Romains depuis les origines jusqu'a la chute de l'Empire d'Occident III, New York 1970
- Williams 2000 Williams, S., Diocletian and the Roman Rocevery, New York, London 2000.
- Zoroğlu 1995 Zoroğlu, L., Tarsus Tarihi ve Tarihsel Anıtları, Adana 1995.

EK: Diocletianus'un Fiyat Kararnamesi'e göre Keten Ürünlerin Fiyatları⁵¹

Bölüm: XXVI

1 Περί λίνου

13 Desensiz <i>tunik- tunica</i> (στικῶν ἀσήμων)			
13a Birinci kalite	Skythopolis keteninden	1 telası	7000 denarius
14	Tarsus keteninden		6000
16	Biblos keteninden		4500
17	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		4000
18 İkinci kalite	Skythopolis keteninden		6000
19	Tarsus keteninden		5000
20	Biblos keteninden		4000
21	Laodikeia keteninden		3500
22	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		3000
23 Üçüncü kalite	Skythopolis keteninden		5000
24	Tarsus keteninden		3500
25	Biblos keteninden		3000
26	Laodiceia Keteninden		2500
27	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		2000
34 Desensiz uzun kadın iç elbisesi- <i>dalmatica</i> (δαλματικῶν ἀσήμων γυναικίων)			
34a Birinci kalite	Skythopolis keteninden	1 telası	11000
35	Tarsus		10000
36	Biblos		9000
37	Laodikeia keteninden		8000
38	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		7000
39 Kısa kollu erkek iç giysisi- <i>colobium</i> (δαλματικῶν ἀνδρίων ἤτοι κολοβίων)			
39a Birinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	10000
40	Tarsus keteninden		9000
41	Biblos keteninden		8000
42	Laodikeia keteninden		7500
43	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		7500
44 Kadın iç elbisesi (δελματικῶν γυναικίων)			
44a İkinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	9000
45	Tarsus keteninden		8000
46	Biblos keteninden		7000

⁵¹ Burada Lauffer 1971'in 169-183 sayfaları arasında yer alan XXVI, XXVII ve XXVIII. bölümlerin Tarsus ketenlerine ilişkin bilgi veren kısımların çevirisi verilmiş, marka ve yer belirtilmeyen daha alt kalitedeki ürünlere ait kısımlar atlanmıştır.

47	Laodikeia keteninden		6000
48	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		4500
49	Kısa kollu erkek iç giysisi (δαλματικῶν ἀνδρίων ἤτοι κολοβίων)		
49a	İkinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela 7500
50	Tarsus keteninden		4500
51	Biblos keteninden		6000
52	Laodikeia keteninden		5000
53	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		4500
54	Kadın iç elbisesi (δελματικῶν γυναικίων)		
54a	Üçüncü kalite	Skythopolis keteninden	1 tela 7000
55	Tarsus keteninden		6000
56	Biblos keteninden		5000
57	Laodikeia keteninden		4000
58	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		3000
59	Kısa kollu erkek iç giysisi (δαλματικῶν ἀνδρίων ἤτοι κολοβίων)		
59a	Üçüncü kalite	Skythopolis keteninden	1 tela 6000
60	Tarsus keteninden		5000
61	Biblos keteninden		4000
62	Laodikeia keteninden		3000
63	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		2000
<hr/>			
78	Pelerin (manto) (ἀναβολέων)		
78a	Birinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela 7500
79	Tarsus keteninden		7000
80	Biblos keteninden		6000
81	Laodikeia keteninden		5500
82	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		4500
83	İkinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela 6500
84	Tarsus keteninden		5500
85	Biblos keteninden		5000
86	Laodikeia keteninden		4000
87	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		3000
88	Üçüncü kalite	Skythopolis keteninden	1 tela 5500
89	Tarsus keteninden		4000
90	Biblos keteninden		3500
91	Laodikeia keteninden		3000
92	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		2500
<hr/>			
99	Bohça (φακιαλίων ἀσήμων) (kurdele; şerit)		
99a	Birinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela 3250
100	Tarsus keteninden		3000
101	Biblos keteninden		2500

102	Laodikeia keteninden		2250	
103	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		1750	
104	İkinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	2500
105	Tarsus keteninden		2250	
106	Biblos keteninden		2250	
107	Laodikeia keteninden		2000	
108	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		1500	
109	Üçüncü kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	2250
110	Tarsus keteninden		2000	
111	Biblos keteninden		1750	
112	Laodikeia keteninden		1500	
113	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		1250	

120 Başlık (καπακάλλων)

120a	Birinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	3500
121	Tarsus keteninden			3000
122	Biblos keteninden			2500
123	Laodikeia keteninden			2250
124	Tarsus tipi İskenderiye keteninden			1750
125	İkinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	3000
126	Tarsus keteninden			2500
127	Biblos keteninden			2250
128	Laodikeia keteninden			2000
129	Tarsus tipi İskenderiye keteninden			2500
130	Üçüncü kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	2500
131	Tarsus keteninden			2250
132	Biblos keteninden			2000
133	Laodikeia keteninden			1750
134	Tarsus tipi İskenderiye keteninden			1250

Bölüm: XXVIII

16 Yatak takımı (σινδόνων κοιταρίων)

16a	Birinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	-
17	Tarsus keteninden			-
18	Biblos keteninden			-
19	Laodikeia keteninden			8000
20	Tarsus tipi İskenderiye keteninden			7500
21	İkinci kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	9000?
22	Tarsus keteninden			--
23	Biblos keteninden			--
24	Laodikeia keteninden			[-]50
25	Tarsus tipi İskenderiye keteninden			[-]250

26 Üçüncü kalite	Skythopolis keteninden	1 tela	[-]500
27	Tarsus keteninden		[-]700
28	Biblos keteninden		[----]
29	Laodikeia keteninden		5250
30	Tarsus tipi İskenderiye keteninden		4500
<hr/>			
37 sargı bezi (φασκίνα)			
37a Birinci forma	Skythopolis keteninden		
Tarsus keteninden			
Biblos keteninden			
Laodikeia keteninden			
Tarsus tipi İskenderiye keteninden			1500 denarius